С. ПИЛИПЕНКО

СКАЛКИ ЖИТТЯ

КНИГОСПІЛКА

С. ПИЛИПЕНКО

СКАЛКИ ЖИТТЯ

ОПОВІДАННЯ

Всеукраїнська Книготорговельна та

Кооперативна Видавнича Спілка

КНИГОСПІЛКА

1925

89179—32 (082)

Укрголовліт. № 13.246. Харків
Зам. № 868. Т. 10.000.
Літ.-друкарня
„КНИГОСПІЛКИ“
Харків, Нетеч.
набережна,
№ 14.

Із творів спілки
селянських
письменників
«Плуг»

КНИГОСПІЛКА

ЗА ВІЩО?

(З щоденника сільської учительки).

Два євреї жили в нашій Лукашівці: рудий Йосько й Борух Нахимсон. Йосько мав бакалійну крамницю. Мати частенько посилали мене туди купувати сірників, гасу, то-що. Посилаючи, наказували:

— Диви-но, доню, щоб тебе рудий жидюра не обдурив!

Так я й зросла, переконуючись, що євреї спеціялізувалися обдурювати простих людей. Заходячи до крамниці, чула, як ґерґочуть вони на своїй незрозумілій мові, де вухо виловлювало тільки слова „рубель“ та „копекен“.

— Вони навмисне так говорять, аби ніхто не тямив. Адже вони умовляються, як із людей більше грошей здерти та як кепського краму збути— думала я. Й шкода мені було віддавати напрацьовані батьківські гроші до жилавих, пазуристих йоськових рук. Скільки люди тяжкою, невсипущою працею не зароблять—все в цих безоднiх крамарських кишенях опиниться. Треба краму, хусток, голок—іди до Йоська. Треба шила, гасу, цвяхів, дьогтю—йди до Йоська. І по олію, дратву, тютюн, папер, цукор, сіль—знов до нього. Мало

не що-дня топчеш ту стежечку, чуєш свою залежність від йоськової крамниці. Мов той павук сів на майдані, заплутав у своє павутиння все село і ссе, ссе... Куди воно тільки дівається?

Що-правда: коло брудної, заплямленої рохліної спідниці завжди порпається ціла купа гаркавих руденят, на колінах гойдається пискляве немовля, а випнутий живіт рохлін раз-у-раз показує, що та купа небавом іще збільшиться.

І все це на не диви-око брудне, зашмаркане, шолудяве. Й хата брудна, облуплена, немазана, повна блошиць, торганів. Ху! Часниковим та цибулевим смородом зо всіх кутів так і тхне. І їдять вони якось не по-людському. І вдягаються не по-нашому. І моляться. Цураються вони селян наших, цураються й люди їх. Так і кажуть: то—люди, а то—жиди.

— Одне слово — жид,—презирливо спльовує дядько, глядючи, як Йосько сіпає свою облізлу шкапу й цмокає на неї, трусячись на тарабайці до містечка по новий крам.

Переймалась і я разом із господарями огидою до гендлювання, заробітках на чужій праці, стягування по грошику та шеляжечку на спожиткових різницях, за котрі треба було неодмінно довго й запально торгуватися, наперед знаючи, що Йосько, хоч божиться й присягається, але повинен обдурити, взяти більше, ніж та річ коштує.

Мабуть Йосько й сам почував себе ніяково, хоч звиклий до брехні й клятьби язик його раз-

у-раз запевняв, що він „цесний зид“. У бляшкуватих, широко розплющених очах у нього мерехкотів якийсь вічний переляк. Лоба глибоко борознили страдницькі зморшки. Рухи похапливі, непевні. Не бере, а наче тайкома сіпає, щоб украсти, і боїться: аби хто не вгледив. Вічний клопіт з наплодом ґерґотунів, щоденні турботи про хліб, шматтяя, взуття, ліки й тисячу всіляких дрібниць для своїх руденят, а разом—погрозливі наклики всякого „начальства“, що вимагало хабарів і влесливих слів від крамаря, що власне нічим иншим по царських законах і бути не міг, як і його батьки та діди; а далі—життя на самоті, одинокою родиною (Нахимсони Йоська теж цуралися й він лабузив перед ними, як перед панами) серед „невірних“, — „ґоїв“, що готові тільки глузувати—й глузуватимуть навіть із біди, як що трапиться,—все це й поклало в йоськові очі той застиглий, невиводний переляк.

Та змалку мені здавалося, що „цесний зид“ острахується, аби людям не остогидло терпіти нахабне обдурювання і не побив би його хтось за „цесні“ заробітки та за той галас, що він зчиняє, виторговуючи кожну копійчину.

Та дрібничкові, мізерні були йоськові копійчані „заробітки“ перед гендлюванням Боруха Нахимсона. Цей орендував панського млина й вів чималу торгівлю збіжжям та борошном, спродуючи їх десь ув Одесі. Старий пан Дзвановський, що на доземні уклони йоськові тільки носа пихливо

підводив,—Боруха иноді навіть до кабінету свого допускав. Чорні, масні оливи—очі борухові вирячились нахабно й похитро. Пухляві, мясовиті губи кривила зажерлива ухмилка: знав бо він, що все місцеве панство так самісінько сидить у його лабетах, як голота сільська—в йоськових. Ані верть, ані круть без Боруха, бо крім гендлю Нахимсон не гидував лихварством і налихварив собі таки чималенько. Про це свідчили діямантові каблучки, ріжнобарвні підвіски, намисто, тяжкі золоті наручники, коштовні шпильки й вінчики, що ними розцяцькована була сухорлява Борушиха. Бездітниця, проти еврейського звичаю, була. Біла, наче молоком наллята, тільки криваві губи, мов в упиря, червоніли.

Оті її дармовіси потім врятували пронозу Нахимсона й дали йому змогу відновити своє павутиння. Це був його резервовий фонд, із котрим він подався десь до великого міста, скоро почув перший гуркіт революційної хвилі. І борохло встиг спродати, й ріжну хатнину. Зник одним моргом.

Авже-ж такі зникають... А от Йоськові втікти було нікуди, й переляк в його очах навіки кінчився в тій хвилі...

Наші селяни Йоська не зачіпали. Хоч не було в них до нього приязні, але не було й помстливої ненависти. Звикли вони до крамаря, як до старої болячки. Потрібний він був їм. Чужого, може, й не помилували-б, а це був „свій“, лукашівський.

І гендлювати став менше—нічим було. Порпався зо всією родиною на городі.

Аж доки не налетіла махнівська банда, жив сумирно Йосько й тільки переляк в його бляшкуватих очах ставав чим раз дужчий, рухи рваччіші, нервовіші. Та й недурно: звідусіль гули чутки про нелюдські погроми, дику різанину, грабунки, пожежі. Хлопці нераз напів жартома, напів по-справдішньому попереджали:

— Тікай, бо й тебе битимуть!

Йосько примушено сміявся, недовірливо смикав переляканими очима по хлопцях і відказував своїм улюбленим:

— Ну? Я-з—цесний зид! Хіба в мене гросі є, ці сцо?

Але перше, що запитали махнівці, заскочивши до Лукашівки, було:

— А де в вас „тартари“ живуть?

Затріщали двері йоськової крамнички, зчинився галас—і за хвилину не біг, а летів Йосько, прожогом вискочивши на задні двері. Довжелезний лапсердак то плутався йому між ногами, то маяв у повітрі двома чорними крилами. Руде волосся розкуйовдилося й лізло в очища. Млином метляв граблистими руками Йосько, намагаючись утікти від своїх ворогів, незграбно стрибаючи по грядках попового городу, що стелився поряд його садиби. А навздогін нісся скажений регіт і дикі вигуки бандитів:

— А-тю-га! А-тю-га-га-га-а! Бий тартара!

Духом полювання охопило гурт відлюдків. Два верхівці помчали навперейми, виблискуючи кривими шаблюками. А навпроти, з попового двору, роздратована нелюдським цькуванням понеслася зі злісним гавкотом зграя лихих псів. Здавна не любили вони Йоськи з його довгим лапсердаком.

— А ну, хто скорше?!

Раптом гахнув постріл.

— От дурний—куля пропала!

— Та я ж тільки налякати хтів...

Верхівці вертали, погано лаючись: постріл увірвав розвагу.

Иосько лежав між грядками, незграбно викрутивши їдну руку на спину, а другою обгорнувши руду голову, немов боронити її хотів від гострих шабель польовників. А між плечима руділа кров, димлива, гаряча кров. Її пожадливо лизали попові пси. Вони, кажуть, пожерли потім і всього Йоська. Кілька ночів коло того клятущого місця вили й гризлися, шматуючи людське тіло.

А Рохлю били махнівці довго і тяжко, допитуючи, де поховані гроші. Били нагаями, прикладами, дерли волосся, крутили руки, кидали долу і, нічого не дізнавшися,—бо й нічого дізнаватися було,—лишили непритомну на дворі під вікнами. Як вона ще тоді не розродилася тим мертвяком, що за тиждень потім привела?!

Вже над вечір, розхристана, скривавлена, із синім запухлим обличчям, патлата й страшна

увірвалася вона до мене з несамовитим лементом:

— Лію, донечку мою... ой, рятуйте!.. любу мою, старшеньку... Тільки на той світ тепер, кажуть, без черги... Я чула, я бачила... І це кажуть... ой, рятуйте!.. і це треба робити по черзі...

Билася головою в одвірках, дряпала долівку скандзюбеними пальцями, захлиналась, тяжко стогнучи, з підвивом, мов голодний звір. Брезькими синястими кендюхами теліпались голі, зашмаровані в поросі груди. Крізь шматтям подраної спідниці світив випнутий живіт рудосмугастий від нагаїв. Вся в бруді, сукровиці—і страшно й гидко на неї було глянути.

Що могла їй зарадити? Та несила була випручатися з цупких обіймів. Цілувала ноги, тягла за руки.

— Ой, ходім-но! Ой, рятуйте!

Побігли. Нікого вже не було коло йоськової халупи. Круг ґанку порозкидані побиті шклянки, шухляди, полички, уривки паперу, загорток, мотуззя. В середині—цілий гармидер...

А Рохля тягла далі, за ванькир, де на купі бебехів біліло зґвалтоване Ліїне тільце. Тонкі рученята згорнуті за кучерявою голівкою—(так мабудь вигідніше держати),—зуби міцно стиснуті, на біленькому виді вигляд невимовного болю і жаху, та скрізь—і на підобганих худеньких ноженятах, і на дитячих яблуках-грудях,

і на розкиданих навкруги пуховицях—рожеві крапельки крови...

Як кинулась до небіжчиці Рохля—

— Ой, краще-б мене, донечку! Ой, краще-б мене!

А її врятував від хижої наволочі тільки гидотний, випнутий живіт...

Мене душило. Я опинилась на ґанку й, вціпившись до болю пальцями в поруччя, чула, як край села луною перекочувалась бадьора маршова пісня нальотників:

І по той бік гора,
І по сей бік гора.
По-між тими
Крутими горами
Сходила ясна зоря.

А в хаті вже не кричала—скиглила нерозважна мати, пригортаючи до себе мармурове Ліїне тільце. Ох, їй було дванацять років! А тим, що мишенятами забилися в куток під ліжком і тепер тихенько скавучали, не знаючи, чи можна вже визирнути зі свого сховища—тим було чотири і п'ять.

Середульші кілька день звірятками переховувалися десь у дерезі по городах. Насилу їх винайшли родичі, що за тиждень насмілилися з містечка приїхати по йоськову родину.

Вони, здається, поховали десь по-ночи й рештки кісток Йоськових. А крамницю його взімку розібрали люди на дрова.

Тільки поповий пес гребе иноді в купах сміття й грузу, щось вишукуючи. Не знайшовши, підведе вищерену пащу вгору й жалісно, протягом вие...

Я боюся його, як мари, як смерти. Я не сплю тиєї ночі: мені все ввижаються тіни замордованих людей.

За віщо?

17/I—1922 р.
Яготин на Полтавщині.

Б А Н Д А

Підгаєцька цукроварня не раз зазнавала бандитських наскоків.

Пам'ятає комендант Трясогуз, як уперше переховувався він в дерезі, коли отаман Чорний до них навідався. Подряпався так, неначе з котами цілувався.

А Чорний зайшов був тоді до комендатури,— аж там портрети Маркса, Леніна та Шевченка висять. Позирнув люто, плюнув, зняв Тараса й поставив у кутку, лицем до стінки.

Забрав тоді Чорний мануфактуру, що були з міста на прозодежу прислали—й подався. Щасливо обійшлося: тільки одного міліціонера забив та руду Шевчиху зґвалтував. А може й того не було, бо клята баба щось дуже скоро після цього дитя привела. Чи не Кирило-писарчук, кажуть люди, з нею побандитував, а вже на Чорного звернули, щоб старому Шевцеві очі одвести...

Хто його знає, тільки Чорний за кілька місяців іще раз на Підгаєцьку цукроварню завітав. Знов довелося комендантові в рові пересиджувати. Знов батько-отаман у комендатуру зайшов і знов на стінці портрети Маркса, Леніна, а по-

середині Шевченка побачив. Пхекнув батько-отаман, хитонув докірливо головою й сумно промовив:

— І ти, Тарасе, в комунію втаскався!

Та й пішов цукор грабувати. Підвід двацять вивіз.

А на третій раз инакше скоїлося. Перший прибіг на цукроварню середульший Шевчихин синок, що підпасичем ходив:

— Ой, матінко, бандити в гай на автомобілях приїхали. З рушницями, шаблями... В китицях...

Шевчиха, як була простоволоса, в комендатуру та в крик:

— Ой, рятуйте, знов Чорного лиха година принесла!

— Тю, дурна! Хіба бандити на автомобілях роз'їздять?

Коли в гаю раз—постріли, вдруге—постріли...

Еге-ге! Та й справді біда... Директор із жінкою в льох, бухгалтер старший рачки-рачки та в гарбузіння, адміністрація вся, хто куди, враз ушилася. Один комендант Трясогуз не здрейфив та до телефону в місто:

— Висилайте негайно військо. Бандити з панцерника цукроварню обстрілюють. Ой, ряту...

... як гупне в гаю вибух, аж курява знялася й Трясогуз умить в дерезі опинився. Зібгався їжаком та й труситься, мов цуценя закинуте.

А в місті переполох. Воєнком на коня. В окружкомі паніка (де-ж пак—усього сім верстов до

Підгайчого), телефони дзеленчать, по вулицях верхівці скачуть, комсомольці мітинг збирають...

Нарешті вирядили експедицію. Попереду кінних півсотні, далі кулеметів двоє на тачанках, позаду піших чоловік із півтораста набралось. А в місті комсомол озброївся, скрізь на підступах варту порозставив.

Тим часом на узліссі все автомобіль гарчав та часом постріли чути. Кирило-писарчук на горище заводське здерся, так ізвідтіль бачив, як бандити по-між деревами перебігали, розстрільною розсипалися. А під великим дубом ніби кулемет на трьохнозі поставили. Пораються коло нього бандити, туди-сюди повертають,—на завод, значить, приціл беруть.

— Ой, аби скорше підмога була. Буде бо духу нам, як тим білим під Перекопом...

А загон міський не квапився. Розвідку вперед вислав. Кінні в обход лісом пішли. Кулемети за горбком сховалися. Бувалий воєнком був, ще за Махном колись гонився. Для спокою в окружком першого рапорта послав:

> — Оточую ворога. Жодний живим не вискочить. Готуйте буцигарню для бранців. Скликайте ревтриб. Воєнком Скорохватський.

А в лісі знов як торорохне бомба. Схопили бандити кулемет та кудись на инше місце потаскали.

— В атаку, вперед!—скрикнув воєнком та з шаблюкою наголо до лісу.

— Ур-ра!—лава за ним дружньо, а збоку кулемети з тачанок тах-тах-тах, тільки кулі лугом зафьюкали.

Бандити з несподіванки в ліс навтьоки, а звідти кінні назустріч, що обходом були пішли:

— Гей, рубай, не жалій!

Военком до кулемета ворожого (бандити з переляку кинули), сам думае:

— Не инакше—орден Червоного прапору зароблю...

Підскочив соколом—та й став стовпом придорожнім:

перед ним стояв на трьохнозі апарат кінематографічний сиротливо. Мало були не повбивали артистів, що сюди картину на зразок „Остапа Бандури“ приїхали тоді знимати.

Отака була банда остання в Підгайчому. Коменданту Трясогузові вона найбільше клопоту завдала, та про це вже нашого военкома Скорохватського спитайте.

7/XII—24

АФАРБІТ

(Бувальщина).

Я конче вирішив його вбити, цього капосного короля. Спочатку я довго вагався. Мій марксистський світогляд говорив, що особа в історії— ніщо, а індивідуальний терор є безглуздя. Але коли захорів т. Ленін, і я пригадав, що це є до певної міри наслідок есерівської отруєної кулі, коли фашистський наймит Конраді в Лозані убив по-злодіяцькому, іззаду, тов. Воровського, коли монархисти в Болгарії своїми бандитськими наскоками змусіли виїхати звідти наше радянське посольство—терпець мені увірвався.

Треба помститися. Це—раз.

А по-друге: хіба особа, видатна особа, не є тим організаційним центром, круг котрого купчаться певні класові сили? Тим конденсатором, звідки йдуть проводи на слух'яну периферію, слух'яну тому, що в тім конденсаторі-особі втілено авторитет цієї класової групи? Гай-гай! Авторитарність ще така сильна, така глибока. Багато, багато комуністів, як захорів т. Ленін, розгублено плакали: що ми робитимемо без нього?

Цей королик, що маю я його неодмінно вбити, ніякий геній, ніякий талант. Це сіра, звичайна

людина. Але круг нього купчаться наші гетьманці, монархисти всіх кольорів, оргеші, фашисти, всяке контр-революційне сміття. Він—осередок їхнього мерзотного павутиння. Пірвати його — й всі липучі нитки розвіються, переплутаються. Доведеться плести наново.

Так. Я вже наважився.

Мій акт буде актом дезорганізації ворожого стану. Хоч на де-який час. Це—ніби на пиві бачимо налички „Баварія“, „Трьохгорне“. Я зірву наличку—хай підшукують иншу. Поки-то зазнайомлять із нею маси. Адже масам треба прапора, щоб маяв десь поперед колони. Нема прапора—за ким іти?

Я забув повідомити, де такі думки снувалися в моїй запальній голові.

Напівтемна „Bier-Halle“ близько королівського палаца. Туди ходили піячити ріжні челядники. Там я міг довідатися про всякі королівські звички, щоб винайти слушний момент для атентату.

Вже не вперше спускався я в цей закислий льох. І не один метр пива вихилив із локаями з королівських покоїв... Може ви не знаєте, як це пити пиво метрами? Напевно ні, бо метрична система ще в нас у проєкті. Так от, бачите, кельнер несе вам кружку пива, а під нею кружалко, сантиметр заввишки. Кричите:

— Ще кружку!

Наливає ще, а на стіл кладе друге кружалко.

— Годі. Рахунок?

Подивився:

— П'ять кружалків—п'ять кружок. Що це ви сьогодня мало п'єте?

— Мало? К чорту з вашими кружалками, крамарі дріб'язкові, катеринщики! Давай доброго кухля. Покажу, як колись наші прадіди-запоріжці гуляли.

Та й гульнув же! Показав—на свою голову, бодай не згадувати... А винен був отой стариганчик—фельдшер із королівської амбулаторії. Сам би я не пив, його хтів укачати. Довгий на язик був лисий німець, як уп'ється. Ото й сьогодня верзе й верзе:

— Що ви думаєте: я таки простий собі фельдшер? Ні, мій любий! Моє ім'я знатиме всесвіт. Незабаром мій афарбіт уквітчає мені чоло лаврами великої слави. Вже десять років я працюю в хемичній лабораторії королівського університету й мої досвіди мають неодмінний успіх. Ось бачите:

він витаскав із кишені невеличкого слоїчка з якоюсь жовтавою рідиною, а з другої—маленький електрифікатор.

Але відразу знов їсховав: до нас наближався кельнер, несучи два великих глиняних чоботи з пивом. Ставлючи на стіл, пояснив:

— Тут по десять літрів у кожному. Колись наші бурші випивали на заклад.

— Ого, кажу: це як за часи Петра Першого на асамблеях „кубок білого орла" фігурував? Ох,

і п'янюга цей імператор пранцюватий був! Та й ці рейтарські чоботи саме на його ногу прийшлися-б. Бач, здоровецькі!

А ну-бо, мій славетній винахідцю—за ваш афарбіт, чи як там його, хоч і не знаю, кому й на що він придатній?

— О! аж підскочив учений фельдшер: на що він придатній! На що він придатній! Юначе, юначе! Тільки ваша юність рятує вас від мого презирства й зневаги. Чи ви читали колись „Невидимого" Уеллса, цю чудесну казку? Її нема цієї казки. Вона стала дійсністю, як стають дійсністю всі казки наших прадідів, перетворені в реальне життя могутньою силою сучасної науки. Незграбні цяцьки колишні катапульти перед сучасними броневиками. Так і „Наутилус" Жюля Верна дитяча іграшка перед нашими підводними човнами. Цепеліни змусіли почервоніти від сорому примітивні мрії давніх фантастів. А я, я—королівський фельдшер, викину на смітник мізерну Уеллсову макулатуру—його „Невидимого". Я реальними зроблю стародавні казки про шапку-невидимку. Ось вона тут, у цьому слоїчку.

І він витяг знов із кешені свої препарати.

— Слухайте,—пошепки продовжував німець, нахиляючись до мене: тільки вам, мій любий друже, я розповім уперше свою велику тайну, що криється в оцих препаратах. Я її сам ще не до кінця розгадав, але вже близько, близько...

Божевільні вогники блискали в його старечих очах. Ясне діло—мені трапився маніяк. То що-ж: може й він знадобиться?

— Пиймо!

Ох, брати мої, товариші! Мабуть і запоріжці такими кухлями не бавилися. Аж ув очах замакітрилось...

А німець розповідав далі:

— Коли намастити щось оцим киснем і відразу пустити електричний ток із цієї машинки—матимемо реакцію, що перетворює ту річовину, робить її прозорою, як чисте шкло. Ви Уеллса пам'ятаєте? Ви розумієте, чому це так? Вона після цієї реакції не відбиває променів спектра, але пропускає їх крізь себе. Мій афарбіт робить речі невидимими. І ви питаєте, на що це може знадобитися?

— О, я вже розумію,—заперечив я: коли-б знаття, яка штука сидить у вашій кешені, ми-б не брали цих рейтарських чобіт. Хай-би давали кружалки, а ви-б їх потім наафарбітували. Так дешево можна піячити.

Німець розсердився, взявся був за капелюха й півником наскочив на мене:

— Я працюю не для цих кружалків. Коли моя практика обмежувалася досі клізмами для покоївок їх величностей, так це не значить, що я повік не переступлю цього становища. Ерліх уславився аж 606-им своїм препаратом, а далі був іще кращий—914-й. Я їх маю за ці десять років теж кількасот. І я досягну свого, чуєте ви, молодий неймовіро?!—

Ось Айнштейн усю фізику догори ногами ставить своєю теорією. Рушиться думка про незмінність елементів. А я порушу цілий вигляд їхній. Я здійсню казки Шехеразади і увійду невидимим у палац Аладина...

Несподіване думка майнула:

— А що, кажу: ви мені цього револьвера не зробите невидимим?

Німець підозріло глянув:

— Нащо вам невидимий револьвер?

— Та ні на що... Хочу вас перевірити та й годі.

— Перевірити, Хомо невірний! Перста в мою рану вкласти хочете? А що, як я вам докажу?

— Докажіть, а ну—докажіть, під'южував я, тим часом не забуваючи ковтати з мого чобота.

У льосі за димом і парою ледве можна було розглянути навіть сусідні столики. Але гамір уже вщухав: було запізно й кельнери загасили частину лямпочок.

Наш куток здавався якимось кабінетом середньовічного алхемика. Поставивши собі на коліна довжелезного чобота й умостившися глибше в драному фотелі, я поволі ссав кислувате пиво. А навпроти лисий німець у довгому лапсердаці порався коло мого револьвера. Машинка дзичала, шипіла, розкидаючи синенькі іскри, німець лаявся і знов починав мастити револьвера жовтавою рідиною із слоїчка, муркочучи щось у козлячу борідку.

Мені здавалося, що він десь далеко, і я в якусь щілинку дивлюся на його поранку. А думка снувала мрії. От-би справді мені таку „шапку-невидимку“. А ґей! І Петлюру-б укоцав з усіма його прісними, й усіх кандидатів колишніх, сучасних, і майбутніх на царів та гетьманів, і фашистським штабам переполоху наробив-би, й жандарям спокою-б не дав... Ех, ловко було-б! Та тільки бреше старий мізкокрут, порепана клізма німецька...

Ліниво думки перекочувалися. Ліниво пиво ссалося. Ліниво очі дивилися...

Аж гульк! Що таке? Чи справді револьвера немає? Чи я осліп?

Ні-ж-бо. Я бачу. Ось німців афарбіт під самим носом у мене сторчить. Під самісінькім носом. Аж солодко й трохи моторошно мені стало. Го-го! Так—це мені знадобиться. Це знадобиться...

Користуючись тим, що новочасний алхемик за своїми маніпуляціями не забував і прикладатися і вже з денця висьорбував, задравши чобота мало не по-під стелю,—я у той мент, як він устромив туди свою лису голову, притьмом ісхопив слоїчка й машинку й чкурнув через задні двері „біргалки“.

Вихорем примчав я на свою мансарду десь у глухому кварталі. Хе! Хай знайде. Та хоч-би й знайшов—я вже буду невидимий.

Три хвилині—і я вже голий. І буду голий ходити. То Уеллсів дурень мав собі забінтовувати голову, натягати рукавички, начеплювати на носа чорні окуляри... К бісу це все! Заважає.

Ну, аби рідини вистачило. На ватинку—й обережненько мащуся. Тепер за електрифікатора. Тю, як лоскоче! Нічого, терпи, хлопче: як не отаманом, так славнозвісним терористом напевно будеш. Невидима кара! Треба буде скрізь записки лишати: „я, великий червоний месник, невидимою своєю рукою покарав цього контр-революціонера. Так буде й всім, хто насмілиться зняти блюзнірську руку на червоний прапор. Я скрізь і ніде. Нема рятунку від моєї руки. Бережіться невидимої кари“.

Вони спочатку сміятимуться, гадатимуть, що це витівки якогось божевільного анархиста. Але низка безумно-сміливих атентатів у несподіваніші моменти і в негаданих місцях переконає їх, що тут справа не така проста. Шукатимуть пояснень і не знайдуть їх. А тут іскрізь ці зловісні записки...

Надприродній містичний жах охопить їх. Він паралізує їхню свідомость, дезорганізує їхні лави, посіє внутрішню ворожнечу, недовір'я. Кожний замкнеться в собі й тікатиме від своїх спільників, бо не знатиме, де знайде його невидима рука червоного месника.

Го-го-го, старий німцю, я знаю, на що здасться твій хитрий витвір!

А машинка робила своє діло. Мої руки й ноги туманіли.

Нахилившись, крізь свій живіт я бачив, що було позад мене. Я став прозорий. Я став невидимий.

Гей, чортова бідність! Чому в мене немає великого люстра? Хіба в це заляпане мушиним калом дзеркальце себе побачиш?

Та байдужки. Перевіримо це на вулиці. Чи бачитимуть? Ох, дурний: мало не почепив на невидиму голову бриля. Ти ще-б галоші узяв!

Ну, гайда!

Гола людина завжди почуває себе якоюсь легкою, й мені здавалося, ніби я якийсь безплотний дух. Кортіло стрибати, танцювати, кричати на ввесь голос. Та й побавився я, нівроку!

Ота товстозада перекупка на розі здавна викликала в мені безмежний гнів. Це як у поета Юліяна Шпола зі збірничка „Верхи“:

Рили, ми рили...
Вистьобали ввесь піт із
жил, —
А пиката перекупка
Прийшла і сіла,
Заялозила в сало
Обрійний порив.

Так, так товариші! Доки там на розі сидітиме ця баба-перекупка—не повірю, що наступає соціялістична доба. Про це вже писав і ще писатиму. Бач, які очі свинячі на ряжці буряковій?

Ух, і затопив же я по цій ряжці! Аж перекинулась та спідницею накрилась, проти сонця задом виблискуючи. Закувікала свинею, заверещала, як тисяча грамофонів попсованих.

Стою і сміюся: не бачить. Ага, стерво! Так ось же тобі ще, а ось іще, та й ще-ще, та й ще-ще та й ще-ще... Годі. Одвів душу.

Хм... Оце геройский вчинок. Побив перекупку революціонер. Здорово! Може, думаєш, від того соціяльні взаємини зміняться, скорше комунізм настане? Та-ак... Мій атентат, мабуть, того ж вартий. — Ет! знов вагатися? Гуляй далі, одволь душу...

Стрибонув в автомобіля: порожняком кудись перся. Не бачить шофер. Ну, вези. До театру? Добре. Подивимось. Що — „Фавст“? Гаразд. Там теж ал хем я. Тільки професор Штейнах фавстів тепер инакшим способом робить і душ не купує.

Пішов проходом. Скинув брилика в якоїсь огрядної пані-непманки. Висмикнув із камзольки! в когось годинника й кинув долі. Зірвав у генерала еполети. Сіпнув за бороду важного пузія. Дулею протяг по носі модника-джиґуна. Кинув недокурка в декольте розмальованої цяці. — Го Скрізь скандал, башкет, ґвалт. Один на'дного нарікає...

Прямую далі—на сцену. Нехай в усі біноклі дивляться. Чорта зобачать! А з усіх боків так і лоскоче, так і кортить іще щось устругнути.

Співає:

Дозвольте вам подать,
Красуню люба, руку..,

— От і не дозволю, дурню намащений! І вам там не дозволю спокійно баньки лупити, йолопи

партерні! Невже ще й досі, у XX сторіччі, ця допотопна опера дає вам насолоду? Невже не винайдете иншого мистецтва, инших форм, достойних емоціяльности нашої переходової доби? Гробаки ви тлінні й гробацький смак ваш із вашими дуетами любовними й аріями передсмертними. Вампуки на вас мало, одоробала опероманські...

Ще-б і далі лаявся, сівши на суфлерську будку — так запнули завісу й по сцені забігали, шукаючи хто це тут збожеволів?

Тоді опам'ятався: ну чи не дурень? Так десь можна ввесь свій план провалити. Знатимуть, що між ними є якесь невидиме створіння, й будуть обережніші. Годі дитинчувати! Перевірку зроблено.

Пішов.

Ось королівський палац. Коло брами вартовий. Наближаюся й чхаю. Обернувся вусатий. Не бачить. У фіртку й до самого палаца. Довжелезні коридори. Два ґвардійці стоять біля якихось дверей. У ківерах, наче з наполеонівської ґравюри минулого сторіччя. Гуркнув клямкою.

— Хтось хоче ввійти.

Одчинили раптом, а я—туди. Бачу: заля, зеленим стола довженного вкрито. Навкруги у фотелях із різбляними спинками мастодонти лисі сидять. На грудях бинди ріжнокольорові, хрести, ордени. Раду радять. А на чільному місці сам король, що його мені вбити треба.

— Ну, знищити цю блошицю ще є час. Не втече нікуди. Відразу послухаю, що вони тут планують.

І сів у куточку на канапі, що по-під стінкою стояла, саме проти „його величности“, самовільством великої.

А він таке промовляє до радників своїх:

— Московський Інтернаціонал розіслав своїх аґентів іскрізь. Кожний наш крок вони стежать, прокляті. Ми непевні, що й тут, у цій залі нема їхнього шпигуна, що він не сидить десь на канапі...

Ой, лишенько! Мимоволі очі всіх перебігли стільці й канапи й опинились на мені.

— Чортів німець обдурив! Афарбіт нікуди не годиться. Збрехав панський підлизень і завів мене в їхні лабети...

Я подивився вниз. Мої руки лежать, чую, на моїх колінах. Крізь їх бачу позлочені цвяшки на фотелі й зморшки на його зашкарублій шкірі. Ні, фельдшерське зілля ще ділає. Я—невидимий. Чого-ж це всі так до мене придивляються?

Пересунувся в другий куток. Наче-б-то заспокоїлись.

А король каже далі:

— Їхні окремі аґенти нам нестрашні. Хай собі роблять, що хтять. Страшно тоді, як повстають маси. А маси повстають не від агітації окремих людей. Їх аґітує життя. Ми мусімо так поводитися, щоб голоса цієї аґітації не було чути за иншими голосами. В цьому мудрість керовників держави. Хтось із тих комуністів сказав, що класа обдурити неможна. Але він сам може обдурити

себе. І от я хочу мати провокаторів серед тих, хто загрожує тронові. Ми купимо тих, хто придурюється народніми приятелями. Хай брешуть пролетарям, хай показують не в ті двері. І хай сидять тут, між нами, яко наші спільники. На оцій канапі, близько нашого стола, місце представникам соціялістів. Дати їм їхнє демократичне „загальне й рівне“...

Знов усі облізлі голови обернулись до мене і в очах у них замерехкотіло здивовання. Де-хто навіть підвівся, щоб краще придивитися. Примарою, видимо, здавався я їм.

— От тобі й наафарбітувався! Що його робити? Посеред цих генералів я голий-голісінький. Без ніякої зброї. Це тобі не перекупка й не театр...

Тихесенько по-під стінкою почав пересуватися до дверей, оглядаючись на лисих опудалів. А вони дивилися мені в очі чи то страшучись, чи то дивуючись. Де-хто виймав хустку й протирав окуляри. Товстий фельдмаршал підвівся й попрямував до мене, придержуючи шпагу. Олив'яні очі втопив просто в мої.

— Ге! Це я ступанів,—раптом блиснуло в мене, і я прожогом стрибонув до дверей, перекинув дужого ґвардійця й затупотів по сходах. Навздогін постріл. Дарма! Хвилина—і я на вулиці. Ще кількось часу—і вдома...

Простерся на ліжкові, відсапуюсь і думаю— (дзеркальце в руці).

— Що за пригода? Ось я дивлюся—і мене немає. А вони помітили. Неясно, але помітили. Чи, мо', очі в їх не такі? Очі?

І раптом думка:

— Стривай, любий мій! А як *ти* їх бачиш? Значить—у тебе очі непрозорі? Значить—у них одбиваються образи? Значить—твої очі видимі. Вони бачили мої зіниці десь у повітрі. А я, дурень зелений, повірив Уеллсовим казкам. Ех, мудродурче, разом із тим німцем безтямним.

З пересердя гепнув себе по лобі і... прокинувся.

Переді мною стояв кельнер і казав:

— Час пиварню зачиняти. Дозвольте за пиво одержати.

— А де-ж мій товариш подівся?

— Хто? Той дурисвіт невидимий, що з афарбітом у кишені носиться? Він тут усім гостям набрид, тільки ви його, видимо, не знали. Вже давно вислизнув, мов та ящурка.

— Чортів фельдшер! лайнувся я.

— Хто фельдшер? заперечив кельнер: ви краще подивіться, чи все у вас по кишенях. Це-ж аґент його величности..,

Справді: крім револьвера, бракувало моїх документів—і липових і справжніх.

Ви думаете, що я випив цілий чобіт? Помиляетесь. Він стояв мало не повнісінький.

Не сплутуйте афарбіта з морфіем, бо будете, як і я тоді, заарештовані.

Москва 6-VIII-23 р.

ЖОВТИЙ РЕДИКЮЛЬ

Стратон не був злодієм. Аж ніколи йому не спадало на думку взяти чуже. Незаможницького роду він, селянського, й повага до власности із малечку в ньому виплекана. Але в той пам'ятний день ніби хтось під руку штовхнув —візьми, візьми.

Та й спокуса велика була...

До ручки був Стратон дожився тоді. Вже давно і в дешеву студентську столовку піти ні з чим було. Хоч назад на село з робфаку тікай. Довелося останній ресурс, як економісти пишуть, у грошевий обіг пустити. Зняв Стратон спідню сорочку, зняв підштанники домоткані роменські, виправ усе чистенько—і пішов на Благбаз якого коповика вторгувати. Хоч це й остання пара спіднього була, проте краще у всьому голому ходити, як голодному верещати.

А на Благбазі народу—гуде! Перекупки брязкуваті, масноцикі ковбасою, млинцями, смажениною, пиріжками торгують. Аж слина Стратонові набігає:

У-ух, кодлище чужоїдське! Ніколи в остаточну перемогу соцреволюції віри не нятиму, доки по базарах оці баби-перекупки з усіма рундуками не щезнуть...

Крутнув далі йти, коли зирк—якась пані дебела на нього киває:

— Ходи-но сюди лишень, кошика піднесеш додому.

— О! Як нахідка. підштанники, диви, цілі лишаться, хоч до завтрього.

Взяв кошика з усякою городиною, м'ясом та иншиною, що до обіду, й почвалав слідком.

Пливе пані спереду, стегнами крутить, а в руці редикюль жовтий теліпається.

— Отож ізвідти в неї грошевий обіг починається... Ач скільки понакуповувала, ненажера гладка!

Поглядає пані назад, боїться, щоб хлопець навтьоки із кошиком не подався.

— Ага, товстогуза, дрефиш? Що-ж: аби схотів, чорта пухлого спіймала-б... А куди-то ти? Іще тобі замало?

Завернула пані в ґастрономію, вина купує, закуски ріжні бере.

— Ач, непманія як ласує, а ти очкура затягай. А гро-шей, матінко моя рідна! Цілий банок...

Запопадливе око Стратонове в редикюль жовтий уп'ялося. Витягла з нього пані купку червінців, перебирає, котрого в касу віддати.

— Ех, мені того на цілій, мо, рік вистачило-б. І одягся-б, і взувся, а вже наївся-б, наївся...

Помітила пані пожадливий погляд Стратонів, скосила око, поправила похапцем щось на грудях, редикюль швиденько зачинила й до Стратона наказливо:

— Ходім

Пішли. А редикюль усе перед очима теліпається, жовтіє. І червінці в ньому наче шелестять, промовляють:

— Тут тобі й хата тепла, і страва добра, і книжка-підручник, і чоботи нові, й білизна чиста...

— Е-ех,—грабуй награбоване! Пані з того не збідніє, потвора непова, а мені... А ну, без сорому...

Скоро порівнялися з якимись ворітьми, смикнув Стратон що-сили за той редикюль жовтий і дременув притьмом у двір. Тільки йойкнула пані з переляку та сподіванки, а далі Стратон нічого й не чув. Кулею промчав через двір, перескочив чере паркан задній і хортом плигав за хвилину в садку иншого двору, що виходив на паралельну вулицю. Не втишився він і там. Наче п'яти пекло Стратонові, так летів він прожогом усе далі й далі, кріпко притискуючи до грудей укоханий жовтий редикюль. Там бо вся надія його, все щастя й добробут.

Аж біля насипу залізничого спинився Стратон сів під одкосом захеканий.

Млосна насолода оповіла його. Аж очі заплющив:

— І як-же воно так швидко та хороше скоїлося? Хоч у бога віруй—наче навмисне послав до нього тую пані з жовтим редикюлем. Ох же ти мій миленький Скільки радощів у тобі криється...

Стратон ладний був цілувати його жовту порепану шкіру. Обличчя йому сяло, губи мимо-

хіть розпливалися в мрійливу усмішку, очі блискотіли зухвало й щасливо...

— А нумо, хоч порахую, скільки я заробив за послугу пані тій товстогузій. Адже кошика їй кварталів із п'ять недурно протаскав.

Стратонові пучки тремтливо занурилися в редикюль.

Стратонове обличчя вмить застигло в кривій усмішці, очі зробилися круглі, бляшані, брови полізли на лоба:

жовтий редикюль був порожній. Дебела пані догадалася перекласти гроші в инше місце.

Стратон ніколи не був злодієм.

Харьків 2-XI—24 р.

СТРАХА РАДИ КОМІСАРСЬКОГО

Швидкий потяг наближався до Лизавету. Огрядний стариган у купе м'якого вагона витяг із постпапера телеґраму й ще раз перебіг по неї очима

Харків 2—XI—23 р.

ХАРКІВ МЕДІНСТИТУТ ПРОФЕСОРОВІ ШТОЛЬМАНУ

НЕГАЙНО ВИЇЗДІТЬ ЛИЗАВЕТ ЗАРАЖЕННЯ КРОВИ ПОРОДІЛЬНИЦІ РЯТУЙТЕ

ЗАВВІДЗДОРОВЛЯ НАПАДЮК

— Чи встигну?—думав старий професор, лаштуючись до виходу; телеґрама смертью тхне. Подурному, мабуть, і виїхав. Проте...

На пероні на нього вже чекав заввідздоровля, худорлявий чолов'яга із нервовим жовтастим обличчям. За хвилину добрі коні вже мчали обох у місто.

— Специ липові, хороба їх узяла-б—лаявся по дорозі Нападюк,—кажу їм: дивіться—це-ж бо нашого предчека жінка. Тільки-но трапиться щось— нннну... Заразили мерзотники! Не инакше, як навмисне заразили, контр-революція шипуча.

— А стрептококову сироватку давали?—перепинив лайливого подорожника професор.

— Так ото-ж бо то й є. Сам привіз я породільницю до міськлікарні. Приятель мені предчека, так я з самого початку доглядав. Дивіться, кажу— гарячка починається, гарячка, чуєте? Стрептококової треба. І, думаєте собі? Прихожу на другий день — а ні поворушилися. Давай, кажу, сироватки, бо згною у підвалах, гади ви повзучі! Забули з ким маєте діло? Та, м'ать, пізно вже було. Ще погіршало. Тоді вам телеґраму бахнули. Спасибі,— приїхали. Покажіть отим клізмам гумовим своєї науки, а ми вже своєї покажемо...

Коні стали. Вибіг зустрічати гостей головний лікар із переляканими очима.

— Дайте, колеґо, помитися й покажіть мерщій хору.

Старий професор оглядав породільницю й обличчя йому де-далі хмарніло. Заввідздоровля погрозливо зиркав на міських лікарів, що з винуватонапруженим виглядом стежили за рухами столичного гостя. Тишу прорізав, нарешті, його наказливий голос:

— Дайте історію хороби. Дайте температурний листок.

Десяток рук одразу потяглися виконувати загадане. Десяток очей назирцем стежили, як хитав головою професор і щось сердито плямкав про себе губами.

—Що-ж, колеги... Ми—люди свої. Нам соромитися нічого. На помилках, як кажуть, учимося. Мені-б хотілося одної бути думки з вами, та'ж ніяк

не можу із вашим діяґнозом погодитися. Дивіться, хоч би на зміни температури: хіба-ж так породільна гарячка відзначається? Простісінький лікпом скаже, що це типовий тифус—і нічого більше. То-ж як ви сміли давати хорій на тифус та ще після пологів стрептококову тую сироватку? Вона-ж на серце, всім відомо, ділає. То-ж і погіршало,— як ще не вмерла... Сором вам, колеґи, сором, кажу...

Професор глянув гнівно навколо—й змовк, зачудований: на нього весело всміхався десяток очей, заввідздоровля одвернувся в куток і похнюпився, а замісць переляканого—бадьорий голос старшого лікаря чуло бренів:

— Спасибі вам, професоре! Визволили з біди. Ми й самі діяґнозували тифус. Страха ради комісарського на сироватку погодилися.

Породільниця розмови цієї не чула. Предчека там теж не був. А було це року не теперішнього.

Харків, 1—XI—24 р.

СПЕЦ-РЕПОРТЕР

Редактор „Революційного Молота“ хвилювався:

— І де той Михасик запропастивсь? Тут таке діло навертається, а він гасає по якісь дурниці виконкомовські. Організували, реорганізували, переорганізували, понапереорганізували... Тьху, сухота! Без масла в рота не лізе.

— А з поганим маслом іще гірше буває,— резонно зауважив секретар:—і чого це ви нашого Михасика гудите? Хіба не він стонацять установ за день вибігає, в начканців через знайому маніпулянтку всі останні зводки витягне? По-американському працює, справжній спец-репортер, а ви...

— Та де ж він, ваш американський спец? Дивіться-бо:

> Партком Вельми секретно.
>
> Телефоноґрама редакторові „Ревмолота“.
>
> Сьогодні об 11 год. веч. проїздом буде тов. Троцький. Активу організації в партклубі зробить доповідь про міжнародне становище.
>
> Секретар

... розчовпали? Ну? Оце матеріял для репортера...

— Де матеріял для репортера? Який матеріял для репортера?—раптом заґерґотала в'юнка фіґура в дверях.

— Михасику, любий, потрійний гонорар за інтерв'ю з Троцьким. Докажіть, що ви не аби-що, а спец-репортер „Ревмолота".

— О-о! Кредитку на візника...

За хвилину редактор у вікно бачив, як Михасик вовтузив у спину флеґматичного ванька.

— І куди його понесло? Зараз тільки дев'ята година. Потяг в одинацять...

... На вокзалі Михасик ув Ортечека:

— Хочете, товаришу, службу показати? Беріть дрезину, їдьмо назустріч провіряти путь.

Закрутили чотирі добрих гупала машинерію, потаскали Михасика.

Засапані одхекуються на пероні найближчої зупинки, а Михасик уже попід віконням нишпорить, вигиркує:

— Екстрена телеґрама! Революційний і контрреволюційний рух у Парижі! Лондон біля моря! Із Сан-Франциско задешево переїздять у Чикаґо! Радіо про товариша Троцького! Троцький у нашому місті! Доповідь товариша Троцького!

Висока постать поманула горланя з вікна спального ваґона:

— Що ви там про мене кричите?

— Я—„Ревмолот". Ось репортерський квиток. Редактор... партком... телефоноґрама... Накажіть вартовому пустити...

... Об одинацятій годині редактор ізнов почув торохтіння візника.

— Товариш Троцький на вокзалі приймає членів парткому. Ось вам інтерв'ю, ось вам відчит про доповідь у партклубі.

— Яка доповідь? Вона-ж іще не починалась.

— Ну-у! Ось „Вісти“ вчорашні. На столі в тов. Троцького були. Доповідь на зборах харківської організації. Хіба за один день світ перевернувся, чи тов. Троцький свої погляди змінив?

— Михасику! Гонорар—рядок за десять. Варгань підзаголовки, щоб у вухах ляскотіли і в очах мелькотіли. Хай живе „Ревмолот“!

Михасик индичився, переказуючи враження:

— Мені що? Хіба мені вперше? Я колись і в Раковського інтерв'ю брав. А кумедно товариш Раковський вимовляє, знаєте: замісць незаможні селяни та „незамужні“. А потім ще: „кладіть меч в ножиці“.

... В друкарні робота шкварчала. Редактор сам випускати число прийшов.

— От Америка! Вони там іще слухають, а ми тут уже верстаємо повний звіт,—приказував хвальливо він, додивляючись, щоб після кожного ефектовного абзацу було в дужках — (гучні оплески).

— Як там був,—щасливо посміхався він, ідучи вдосвіта додому: „Taimes“ чи „Nu-iork-Herald“ або-що. Резолюція тільки, скажу, та дебати не вмістилися—завтра будуть...

Ранесенько прокинувся редактор і одразу до телефона:

— Партком. Секретаря. Товаришу, як вам подобається відчит про вчорашні збори?

— Які збори? Вони ж не відбулися. Товариш Троцький поспішав їхати далі. Ви ж знаєте...

Телефонна трубка покотилася на свіже число „Ревмолота“, де на першій сторінці великими літерами пишалося:

Доповідь т. Троцького в партклубі.

Харків, 6/XI--24.

ТИСЯЧІ В ОДИНИЦЯХ

Імена їх ти, революціє, знаєш! Та й навіщо імена? Їх багато таких, що тут згадано, їх тисячі в цих одиницях. Вони не були комуністками, не були салдатами революції. Але вони принесли на її вівтар свою лепту вдовиці. І я згадую про них із побожністю. Ділялося все це на Київщині, але хіба не ділялося скрізь, де біднота не мала чого губити, йдучи проти панства? Губила свій звичайний життьовий лад, губила коханих, губила власне життя. Багато їх було, цих тисяч в моїх одиницях. Розкажу по черзі.

Двоє в підвалі жили. Коробочниці. Коробки для цигарок клеїли. Їдна була карболкою труїлась. Ще й досі на підвіконні шклянка з пекучим напоєм тим стоїть. А до другої залізничник ходив, зціпщик. Давно побратися хотіли, так на гроші спромогтися несила була, щоб хатнє господарство завести. Коли приходить, каже: „Іду до гетьманської варти. Добрі гроші дають“. Подивилася раптом, мов несамовита: „Та не діждеш наших братів-робітників розстрілювати“. І плеснула карболкою в вічі.

У столівці служила. Жарила, варила, хазяйчиних дітей няньчила, покої прибирала, на базар бігала, гостям страви подавала. Держали, бо гарна на вроду дівчина була. А навпроти брама заводська. І бачить одного ранку—сотня білоґвардійців іде робітничі збори розганяти, революціонерів арештувати. На чолі полковник. Пика червона, масна. Ой же били, ой-же й рубали! І нагаями, й шаблями. Упарився полковник, іде до столівки чимсь прохолодитися.—„Гей, красуню, прийдеш увечері до мене?“—„Прийду“. Сказав, як-би знав—бодай не приходила: як заснув полковник з утоми—вже й не прокинувся.

———

Два дні в хаті кіннотчик-червоноармієць жив. У руку поранений. Білі наступають, тікати треба. „Як же ти без зброї будеш?“—бабуся-хазяйка питає. Пішла, десь у клуні онукову драґунську ґвинтовку витягла. Та ремінця немає. Одною рукою конем правити, а друга хора. Подивилася на богів і зняла рушника вишиваного. Сама цілий піст колись шила—богомільна була. „Ізжай, синку“.

———

На базарі сиділа, жебрувала. Та яка тепер милостиня, коли скрізь бійка, стрілянина? Але хтось аж увечері знашовся, на коліна свіжу франзольку поклав. Біла, духовита. Додому зачовгала. Там ще онучка-дівчинка на вечерю чекала. Коли

на площі два вартові-червоноармійці розмовляють: „Цілісінький день з юнкерами билися, ще й узавтра гаряче буде, а в роті ані порошиночки не було“ — „Беріть, дітки, франзольку, хай щастить вам доля“!

———

Хора слюсариха була, на ноги нездужала.. Ледве коло печі поралась. А на базар сам слюсар ходив. Устане вдосвіта, побіжить, принесе, а тоді вже на завод. Коли на продподаток виряжають. „Ізжай, чоловіче, мерщій! Мене годував, тепер багатьох нагодуєш“.

———

Незнайомий парубок, мабуть червоний партизан, у хату раптом забіг.—„Рятуй, дівчино, офіцерня женеться“!—„Лізай під піл, гарбузами заставлю“. Наскочили—„Брешеш, суча дочка, більш нікуди було сховатися“! Били, волос драли, на піл кинули, зґвалтували. Прийшов батько—й батько побили, коня за кару увели. А за гарбузами не додивилися.

———

Шевчиху погромщики вбили. Сидить швець з немовлятами, плаче: „це за те, що ми евреями народились“. Прийшла покоївка з шляхетського дому, каже: „Чим я панам служитиму, бери мене за жінку, твоїм немовлятам матіркою буду“.

———

На сході селяни голову виконкому обирають. Кожний пручається: — „немає часу, треба коло

господарства поратися". Салдатка-червоноармійка каже: „То порайтеся й коло його, а я за вас у раді працюватиму".

——

Хазяйський син залицятися почав. Та й він дівчині уподобався. Молодий та гарний. Обіцявсь сріблом-золотом засипати, панею зробити. А на фабриці гомоніли: „Зрадниця". Наскочили червоні, пани вростіч пішли. Прибіг до неї милий ховатися. Настелила стола, обідать поставила, поцілувала, сама до штабу червоних пішла: „беріть онде в мене панича, годі вже намилувалася".

——

Кінець, та, власне, не кінець, бо багато було тих тисяч, багато одиниць, що відбивали життя тих тисяч. Хіба про всіх перескажеш? І хто з них славніше, кому більша шана належить? Кажуть, що легше піти на самогубство, ніж покинути палити цигарки. Легше зламати все життя, ніж поступитися повсякденним звичаєм.

І було багато таких тисяч в таких одиницях. Вони були дочки Жовтня, а може народилися й раніш.

Київ, березень 1922 р.

——

ДЕ ЩО Є:

